

A Názáreti Jézus emberi kapcsolatai

VARGA GYÖNGYI

A szerző evangélikus lelkész, az Evangélikus Hittudományi Egyetem Őszövetségi Teológia Tanszékének docense. Legutóbbi írását 2017. 6. számunkban közzöltük.

Az ember valójában kapcsolatai szövedéke: életünk eredendően és végérvényesen összetartozik másokéval. Vertikális és horizontális irányú viszonyulásaink határozzák meg azt, hogy kik is vagyunk valójában. Mi, „felvilágosult” emberek megpróbáljuk elhithetni magunkkal, hogy mások nélkül is egészen jól boldogulunk, és gyakran megesisik, hogy a másik embert csupán eszköznek tekintjük egyéni céljaink eléréséhez. A bibliai emberek azonban egyáltalán nem tudtak az *individualizmus*ról (a szó: „in-dividuum” megoszthatatlant jelent). Életüket egyértelműen a közösség nagy egységén belül, másokkal összekapcsolódva tudták csak elképzelni.

A bibliai időkben az egyén egyszerűen életképtelen volt egy adott közösségbe (család, klán, vallási csoport, törzs, nép) való *integráció*ja nélkül. Ugyanakkor azonban arra is bőven láthatunk példát, hogy egyeseket alig vagy egyáltalán nem fogadott be egy adott csoport (például faluközösség, nagycsalád, vallási közösség). A próféták: Isten emberei például nehezen találták meg helyüket kortársaik körében különös, „szabadúszó” életformájuk, valamint radikális üzenetük miatt. Értelenséggel, közönnyel kellett szembesülniük; kirekesztés, és ennek következtében elmagányosodás lett az osztályrészük.

Ebben a tanulmányban a történeti Jézus földi útjára fókuszálok, nem a krisztológiai kijelentésekre helyezem a hangsúlyt. Elsősorban az érdekel, hogy milyen viszonyrendszerekben élt, kikkel kapcsolódott össze a názáreti „emberfia” élete, amíg osztozott velünk a földi létben. Ki volt ő földi valójában, és milyen örökséget hagyott ránk az életével? A Názáreti Jézus Istenről és Isten országáról szóló tanúságtételeit a kortársaihoz fűződő kapcsolataiba ágyazom bele. Valójában Jézusnak ezek az érzékeny emberi viszonyulásai mutatnak rá teológiai üzenetének lényegére. „Ami a keresztyén hitet az emberi vallásosság minden más formájától megkülönbözteti, nem más, mint egy magányos, törékeny alak a történelemből. Nem más, mint ennek az egyszerű, názáreti embernek a személye, és az, amit egyszerű szavakkal mondott Galilea szegény és kizsákmányolt embereinek” — fogalmaz Jörg Zink Jézussal kapcsolatban *Szent erőforrás* című könyvében.¹

A Názáreti Jézus rövid földi élete egészen sűrű *kapcsolati hálót* mintáz. Ennek a „törékeny alaknak a történelemből” összeszövéődött az élete kortársaiéval: férfiakkal és nőekkel, szegényekkel és előkelőkkel, vezetőkkel és alárendeltekkel, különféle vallási, politikai csoportok tagjaival. Ugyanakkor azonban sorsközösséget vállalt azokkal az egykori prófétákkal is, akik Isten ügyéért vállalták annak

¹Jörg Zink:

Szent erőforrás.

Keresztyén hit a 21.

században. Kálvin Kiadó,

Budapest, 2003, 14.

kockázatát, hogy szociális hálójuk szétszakadozik, a környezetükben élők pedig elhatárolódnak tőlük.

Jézus sokrétű kapcsolati hálóját, illetve a környezetének vele való ambivalens viszonyát az evangéliumi hagyományok nagyon érzékeltesen és árnyaltan mutatják be. A tanulmány keretei nem teszik lehetővé, hogy e nagy témát minden részletre kiterjedően kifejthessem, ezért itt most a legfontosabb kérdéskörök vizsgálatára szorítkozom: Jézus kapcsolata a szegényekkel, nőkkel, tanítványaival, a különféle vallási csoportokkal, valamint az elit tagjaival és a kor vezetőivel.

Jézus kontextusát, kapcsolatait tekintve alapvetően két területet különböztethetünk meg: a *centrum* és a *periféria* (illetve a város és vidék) világát. Mondanunk sem kell: Jézus inkább a periférián, a határterületeken mozgott, és sokkal több időt töltött olyan emberek társaságában, akik nem a „felső tízezer” körébe tartoztak.² Ugyanakkor nem csupán az egyszerű emberek, hanem az előkelők körében is voltak olyanok, akik megértették üzenetét, és követői lettek.

²Lásd Gerd Theißen:

A Jézus-mozgalom.

Kálvin Kiadó, Budapest, 2006, 159–166.; Vermes

Géza: A zsidó Jézus.

Osiris, Budapest,

1995, 37–38.

Jézus kontextusa: az első századi mediterrán világ

Mielőtt a Názáreti Jézus kapcsolati hálózatának konkrét vizsgálatára rátérnénk, fontos néhány alapvető szempontra, korabeli felfogásra és követelményre figyelni, amelyek az első századi Palesztinában, a római megszállás alatt élők körében meghatározták a mindennapokat, a hatalomhoz és képviselőihez való viszonyulást, a társadalmi normákat, illetve az együttélési, viselkedési szabályokat.

Az ókori mediterrán világban az ember önértékét alapvetően a környezetének róla alkotott véleménye, ítélete határozta meg. Az adott személy embertársai jelzései, hozzá való viszonyulásai alapján tudta lemérni elfogadottságának mértékét, megbecsültségét. Ezért nevezik az embert *diádikus személyiségnek*.³ A legfontosabb kérdés mindenki számára ezért ez volt: „mit gondolnak, mit mondanak rólam mások?”

A Kr. u. első évszázad mediterrán társadalmában — így Palesztina földjén is — alapvetően két pólusba rendeződött a társadalmi érintkezések, emberek közötti kapcsolatok alapvető értékrendje: ez a két, egymással ellentétes fogalom a *tisztesség* és a *szégyen*. Mind a nyilvánosság, mind pedig a privát élet szférájában az emberek közötti viszonyulásokat, játszmákat az határozta meg, hogy miként szerezhet valaki nagyobb tisztességet, nagyobb elismertséget, méltóságot, illetve miként tudja elfogadtatni magát a környezetével.

Jézus korában a Római Birodalom helytartói, az elnyomó hatalom képviselői és a helyi zsidó lakosság között egyre élesebb feszültség bontakozott ki.⁴ Ebben az időszakban az volt az uralkodó szemléletmód, hogy mind a gazdasági, mind pedig a szellemi, spirituális javak csupán korlátozottan állnak rendelkezésre. A *szűkösség* tapasztalata, létállapota alapvetően meghatározta a mindennapokat.

A patriarchális társadalmi viszonyok között csupán mások kárán lehetett boldogulnia annak a férfinak (akár zsidó, akár idegen volt),

³A „diádikus” kifejezés két ember közötti, illetve társas kapcsolatot, kommunikációt jelöl.

⁴Lásd Joachim Gnilka:

A Názáreti Jézus.

Szent István Társulat, Budapest, 2001, 36–54.;

Albert Nolan:

A kereszténység előtti

Jézus. Balassi Kiadó,

Budapest, 1996, 41–51.

⁵A *farizeusok* a Tóra-kegyesség képviselői voltak Jézus korában; azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy a parancsolatok aprólékos megtartásával megvalósítsák, és kortársaik előtt képviseljék a szentség és tisztaság ethoszát. Jézus azért illette őket kritikával, mert nagyon gyakran csak a külsőségekkel törődtek, és vallásosságukban képmutatókká váltak. (Lásd például Mt 23; Mk 10,1–12; Lk 11,37–53.)

⁶Az *esszénusok* egy karizmatikus megtérési mozgalomból kialakult, a zsidó társadalomból kiváló, elkülönülő csoport. Kiválasztottságukra hivatkozva radikálisabb Tóra-kegyességet képviseltek a farizeusokkal szemben. Valószínűsíthető, hogy Qumránban egy esszénus közösség élt.

⁷Lásd Nolan: i. m. 49; Theißén: i. m. 127–134. A „szaduceusok” Cádók papi rendjéből származó elit tagjai, akik a megszálló római hatalommal jó viszonyt ápoltak, és nagy befolyással bírtak a szellemi, politikai vezetők körében.

aki előbbre akart jutni az életében: karrierre vágyott, jó megélhetést, tekintélyt kívánt szerezni magának, illetve a családjának. Ezért a *tisztesség növelésének társadalmi játszmái* nyomán az illető vagy akár az adott csoport csak egy másik személy vagy közösség „kárán” tudott érdemeket, illetve nagyobb tisztességet szerezni, így, a mérlegelv alapján, az egyik oldalon bekövetkező „érdemszerzés” a másik oldalon törvénytörően együtt járt a hiánnyal. Ez pedig egyet jelentett a szegénnyel, amely az értékvesztés révén bekövetkezett állapot: a tisztesség ellenpólusa.

A *társadalom rétegződését* tekintve a legalsó és legszélesebb sávot a szegények, földnélküli napszámosok, adósrabszolgák csoportja jelentette: őket nevezik az evangéliumok „sokaságnak”. A kézművesek, iparosok, kereskedők, illetve a különböző vallási közösségek tanultabb tagjai (farizeusok,⁵ esszénusok⁶) a viszonylag szűk középrétegbe tartoztak. Még ennél is kevesebben voltak az elit tagjai, akik kezében az anyagi javak (földbirtokok, gazdasági vállalkozások) és a politikai, vallási hatalom összpontosult. Ebbe a körbe tartoztak a római hivatalnokok mellett a politikai, gazdasági előnyöket élvező zsidó elit tagjai: az adójövedelmekből élő „Heródesek” udvartartása, a papi és világi arisztokrácia, a „szaduceus-párt” tagjai.⁷

Jézus korában és világában a társadalmi szereplők szintén három kategóriába rendezhetők: a *patrónus*, a *kliens* és a *bróker*, aki a két fél közötti közvetítő szerepét tölti be. A patrónus az, aki egy magasabb társadalmi pozícióban élve, vagyona vagy hatalma révén kiemelkedik a többi embertársa közül. Ez a magasabb társadalmi státusz az ő tisztessége. Azon kell fáradoznia, hogy lehetőleg tovább növelje, vagy legalábbis megőrizze megbecsültségét, tekintélyét. Ehhez mindenképpen szüksége van a klienseire, akik számára pedig elengedhetetlenül fontos a patrónusuk.

A kliens a patrónustól kapott adományért, anyagi vagy „eszmei” támogatásért cserébe azzal tartozik, hogy lojalitásával, szolgálataival visszajelezze, tükrözze és a nyilvánosság előtt hirdesse jötevője cselekedeteit, ezzel növelve a rangban előtte álló tisztességét, társadalmi megbecsülését. A patrónus és kliens aszimmetrikus, reciprok kölcsönösségi viszonyban van egymással. Ez a közöttük fennálló konvenció lényegében egy üzlet, amely mindkét fél számára konkrét előnyökkel jár.

Amennyiben ez a patrónus–kliens viszony valamilyen oknál fogva közvetlenül nem valósulhat meg, akkor a bróker feladata, hogy közvetítsen a felek között, és létrehívja az egyezséget. Lényegében ő a katalizátor, rajta múlik, hogy végül megvalósul-e a nyertes-nyertes játszma. Az Ó- és Újszövetség világában — érdekes módon — a patrónus és kliens társadalmi viszonyrendszerét mint modellt alkalmazzák Isten és Izrael, illetve Isten és az egyes ember kapcsolatának kifejezésére. A közvetítő: a bróker státusza a próféta, király vagy pap szerepkörében ragadható meg leginkább.

Még egy fontos témakörre kell kitérnünk az ókori mediterrán társadalmi viszonyok kapcsán. Az első századi zsidóság egy olyan vallási hit- és gondolatrendszerben élt, amely a konvencionális zsidó bölcsességre alapozva az emberek világát jól körülhatárolható, egymással szembenálló csoportokra osztotta: tisztákra és tisztátalanokra, gazdagokra és szegényekre, igazakra és kirekesztettek, felebarátokra és ellenségekre. E kettősségek által mesterségesen is gerjesztett társadalmi feszültségek kihatottak a közösségi lét minden területére: a családi életre, a házasság, a szexualitás, az egészség-betegség kérdéseire, a munka világára, a vallási előírásokra, kultuszi gyakorlatokra, illetve a „hivatalos” vallás vezetőinek teológiai érvelési módjaira.

Jézus ebben a hasadtságban, az ellenségképek és intolerancia világában, a társadalmi rend korruptságában, illetve a vallás külsőséggé deformálódásában látta azt a nagy veszélyt, amely kortársait fenyegette, és egy társadalmi-nemzeti katasztrófát vetített előre.

El kell oszlatnunk azt a félreértést, hogy Jézus és kortársai között a konfliktus a judaizmus és a Tóra érvényességének kérdésében és az ebből következő etikai normákban állt volna. Sokkal inkább arról van szó, hogy két különböző látásmód állt egymással szemben az Isten által meghatározott, Isten színe előtt élő emberről. Mindkét irány a Tórában gyökerezett: az egyik azt az utat jelentette, amikor az emberek a *szentség politikája és ethosza* szerint élnek, a másik pedig, ha az *együttérés politikája és ethosza* határozza meg őket.⁸

Jézus programja nem a kultuszi, a rituális tisztaságra épülő, erkölcs-alapú, exkluzív és elhatárolódó vallásosság, hanem az együttérés, a korlátok nélküli szeretet volt, amely talán az irgalmas szamaritánus példázatában (Lk 10,25–37) mutatja meg legélesebben radikális vonásait. Jézus a megosztottságot is indikáló morál helyett felmutatja a megosztás útját: azt az alternatív valóságot, amelyben nem a különbségtételek, az elkülönítés mozzanatai határozzák meg az értékrendet, nem a szabályok, ítéletek és a szentség igénye diktál. Nem az embernek a vallásgyakorlatban nyújtott jó teljesítménye határozza meg az Abba, az Atya iránta való lojalitását. Isten szimpátiáját⁹ nem egy olyan vallásosság vívja ki magának, amely a bűn–bűnbánat–elég-tétel szüntelen ismétlődő mintázatába süpped bele. Jézus azt képviselte, hogy egyedül az együttérés: a szeretet lojalitása adja a hiteles hit belső dinamikáját.

Jézus attitűdje átminősítette és transzformálta a tisztasági előírások hagyományos és szigorú rendjét, a kortársai körében bejáratott gyakorlatot egy minőségileg gazdagabb, életteljesebb tapasztalattá. Nyilvános működése során ez a „törékeny alak a történelemből” arra figyelmeztette kortársait, hogy az embert csakis az Istennel, embertársaival és önmagával való helyes viszonya teljesítheti ki, és ezért most van itt az ideje annak, hogy megváltozzon gondolkodásának és cselekvésének eddig megszokott irányára.¹⁰

⁸Nolan: i. m. 92–103.

⁹A görög „szünpateo” szó egyúttal részvételt, részvételt jelent eredetileg.

¹⁰Értékes, gondolatébresztő könyv ebben a témában Marcus J. Borg: *Jesus: A New Vision*. Society for Promoting Christian Knowledge, London, 1993.

Jézus és a szegények

A Lukács szerinti evangélium tanúsága szerint (Lk 4,14–30) Jézus a názáreti zsinagógában ezzel a profétai üzenettel lépett föl, amikor nyilvánosság előtt meghirdette Isten Országának eljövételét: „URamnak, az ÚRnak lelke nyugszik rajtam, mert felkent engem az ÚR. Elküldött, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek, bekötözöm a megtört szíveket, szabadulást hirdessek a foglyoknak, és szabadon bocsátást a megkötözötteknek” (Ézs 61,1). A Jézus által létrehívott mozgalom — Gerd Theißen szavával élve: „az értékek forradalma” — arra irányult, hogy esélyt adjon a szegényeknek, a periférián élő tízezreknek egy méltóbb emberi élethez. Ez a gyökeres változás Jézus meggyőződése szerint az Atya királyságának elérékezésével köszönt majd be.¹¹

¹¹Gnilka: i. m. 166–185.

A názáreti ács fia azt a küldetést vállalta föl, hogy a szolidaritás és béketeremtés hangsúlyozásával mutasson kiutat abból a mély válságból, amely elsősorban az idegen elnyomásnak és a zsidóság belső *identitáskrizis*ének tapasztalatában gyökerezett. Ez utóbbi a Tóra-kegyesség kiüresedését, a tisztaság és szentség ethosának túlhangsúlyozását hozta magával, és így a bibliai szolidaritás-eszme háttérbe szorulásához vezetett.

A jézusi alternatíva az igaz emberség útja volt: következetes elkötelezettség Isten — az Atya — oldalán az emberért (férfiakért és nőkért, erősekért és gyengékért); egy új — valójában az eredendő — alapra helyezett közösség minden egyes tagjáért. Az egyiptomi szolgaságból való szabadulás emlékezete és Isten népének a közös jó felé való pusztai vándorlása volt az a két nagy teológiai témakör, amely Jézus igehirdetéseiben, tanításaiban és gyógyító szolgálatában is nagy hangsúlyt kapott. Ez a szegényeket fókuszba állító jézusi társadalmi küldetés a kortárs elit tagjai között meglehetősen nagy ellenérzést váltott ki.¹²

„Azokat, akik felé Jézus figyelme fordult, az evangéliumok sokféleképp nevezik: szegények, vakok, bénák, nyomorékok, leprások, éhezők, nyomorultak (akik sírnak), bűnösök, prostituáltak, vámszedők, (bűnös lelkek által) megszállottak, üldözöttek, elnyomottak, rabok, agyonhajszolt napszámosok, csöcselék, aki nem ismeri a törvényt, tömeg, kicsinyek, alja nép, utolsók és kisdedek vagy Izrael házának elveszett bárányai.”¹³ Jézus gyakran használta e marginalizált emberekre a „szegények” kifejezést,¹⁴ amellyel az irgalomra (legfőképp Isten irgalmára) szoruló embert jelölte. A farizeusok és írástudók viszont egyszerűen bűnösöknek nevezték őket, háttérüktől, élethelyzetüktől függetlenül.

A zsidó vallási vezetők különösen is „tudathasadásos” helyzetben találták magukat Jézus szegények felé fordulása, gyógyításai és tanításai miatt. Egyrészt ismerték (és másoknak tanították) a Tóra rendelkezéseit a szolidaritásra és a felebarát segítésére vonatkozóan,¹⁵ ugyanakkor azonban azzal, hogy a karrierjük, anyagi érde-

¹²<https://kairoscenter.org/jesus-and-poverty-preaching-power-for-poor-people> (Megtekintés: 2019.04.25.)

¹³Nolan: i. m. 41.

¹⁴Lásd például Mk 10,21; 12,42–44; 14,5,7; Lk 5,20; 14,13,21; 19,8; Jn 12,5,8.

¹⁵A legfontosabb, erre vonatkozó igeszakasz: 5Móz 24,10–22.

¹⁶Mt 4,17; Mk 1,15;
Lk 4,43.

¹⁷Lásd többek között
3Móz 25,23–55; Ruth
2,20; 3,9; Jób 27,19; Ézs
41,14; 43,14; 44,6.24;
47,4; 48,17.

¹⁸Lásd Lk 1,28–56;
2,4–7.19.36–37.48–51;
4,38–39; 7,11–17.36–50;
8,1–3.19–21.40–56;
10,38–42; 13,10–17;
15,8–10; 16,18; 18,1–8;
21,14; 23:27–29.55–56;
24,1–11.

¹⁹Czire Szabolcs
tanulmányában
részletesen tárgyalja
Jézus határokat átlépő,
korát megelőző,
progresszív hozzáállását
a nőkhöz: *A történeti
Jézus radikális
viszonyulása a nőkhöz*,
https://www.academia.edu/34666787/A_t%C3%B6rt%C3%A9neti_J%C3%A9zus_radik%C3%A1lis_viszonyul%C3%A1sa_a_n%C5%91kh%C3%B6z
(Megtekintés:
2019.04.24.)

²⁰Lásd Gnlika: i. m. 2019–
220. Az evangéliumokban
csupán egyetlen helyen
olvashatjuk a Jézus maga-
tartása miatt megbotránko-
zó farizeus reflexióját,
mégpedig Lk,7,39-ben:
„Amikor pedig látta ezt
a farizeus, aki meghívta őt,
ezt mondta magában:
Ha ő próféta volna, tudná,

keik szempontjait igyekeztek mindig előtérbe helyezni, végső soron „felülírták”, figyelmen kívül hagyták a törvényt, amely őket magukat is kötelezte. A Názáreti ezt a hasadást, „*kétkulacos politikát*” is visszatükrözte a farizeusokkal, írástudókkal való vitáiban.

Jézus az igazság és az igazságosság elvét követte, és ennek megvalósulásáért küzdött: ez az Evangéliumnak, az Isten országa megvalósulásának lényegi üzenete és mozgatórugója.¹⁶ A megalázottaknak azt tanácsolta, hogy az erőszakmentes ellenállás útját választva szembesítsék elnyomóikat gonoszságukkal: „Aki arcul üt téged jobb felől, tarts oda annak arcod másik felét is!” (Mt 5,39).

Így tehát azokat, akiket az „igazak” kiközösítettek, akiknek nem voltak pártfogóik, patrónusaik, maga Jézus karolta föl. A Názáreti az ószövetségi „Góél” (megváltó, megszabadító) feladatkörét és felelősségét vállalta magára azzal, hogy a kilátástalan, ellehetetlenült helyzetben élő, maguktól helyzetükön változtatni nem tudó emberek számára lehetőséget adott egy emberibb, szabadabb életre. Az Ószövetségben a legközelebbi/közeli rokon (szabad zsidó férfi) felelőssége volt az, hogy kiszolgáltató helyzetbe (adórszolgálat, adósságcsapda, nőknél özvegyesség) jutott rokonát anyagilag és lelkileg felkarolja, és így megváltsa adósságaiból, szegyénteljes, megvetett állapotából.¹⁷

A Názáretinek ez az attitűdje, hogy „legközelebbi rokonként” segítségére sietett a rászorultaknak, és gyakran példaként állította kortársai elé a szegényeket (például az özvegyasszonyt, aki két fillért dobott a perselybe), egyáltalán nem illett bele a korabeli társadalmi viszonyulások, konvenciók rendszerébe: zavart keltett, bűntudatot ébresztett a felelősökben. Így éles szembenállást, kritikát és megbotránkozást váltott ki a társadalom vezető rétegében, a Rómához hű vagy vele csupán mérsékelten távolságtartó vallási és politikai elit körében.

Jézus és a nők

A Lukács szerinti evangéliumban — amelyet a leginkább szociális érzékenységű evangéliumként szoktak emlegetni — több mint húsz olyan szöveget olvashatunk, amelyek arról számolnak be, hogy a Názáreti Jézus nőkkel találkozik, nőkről beszél, vagy példázataiban említi őket.¹⁸ Ezekben a szövegekben gyakran kerülnek elének özvegy, beteg és kiszolgáltató asszonyok.

Ha jellemezni akarnánk Jézus attitűdjét a nők irányában, legelőször is az elfogadás, tapintat és bátorítás szavakat említhetnénk. Ez az első századi zsidóság világában szokatlan és zavarba ejtő (sőt egyenesen megbotránkoztató) hozzáállás volt, hiszen egy tanító, rabbi a nyilvánosság előtt nem beszélhetett nőekkel anélkül, hogy ne kompromittálta volna magát.¹⁹ Az pedig, hogy egy rabbinak női tanítványai is legyenek, akkoriban (is) teljesen elképzelhetetlen volt.²⁰

A zsidóság bibliai hagyományainak hátterében az ókori Közel-Kelet patriarchális társadalmi viszonyai húzódnak meg. A szövegek-

ki és miféle asszony az, aki őt megérinti, mivel bűnös ez az asszony.”

²¹A Talmud útmutatása nyomán a zsidó férfiak reggeli imájukban így adtak hálát Istennek: „Áldott légy, Örökkévaló Istenünk, világ Királya, hogy nem teremtettél pogánynak, rabszolgának és nőnek!” Erről itt olvashatunk részletesebben: <https://www.myjewishlearning.com/article/three-blessings/> (Megtekintés: 2019.04.24.)

²²Lásd: <https://www.orzse.hu/hacofe/vol4/hrotko-csaladiviszonyok-zsidocsalad2012.htm> (Megtekintés: 2019.04.24.)

²³Lásd például Mt 26,6–13; Lk 7,36–50.

²⁴Mk 5,25–34; Mt 9,20–22.

²⁵Lk 10,38–42.

²⁶Mt 15,21–28; Mk 7,24–30. Lásd ehhez a témához Cserháti Márta: *Jézus és a szirofóniai asszony találkozása*. In: Szabó Lajos (szerk.): *Teológia és nemzetek*. Luther Kiadó, Budapest, 2016, 57–64.

²⁷Lásd Jn 4,7–26; Jn 11,17–27.

²⁸Például Mt 1,11.13–14; Lk 1–2.

ben könnyen tetten érhető a férfi-perspektíva: ott tükröződik mind a világképekben, az élet történéseire adott reflexiókban, mind pedig a lelkiségben, az istenképekben és a teológiai kijelentésekben. A szent szövegek szerzői férfiak voltak, és elsősorban férfiak számára írták le Istenről és a vele való kapcsolatáról szóló tanúságtételeiket.

A Jézus korabeli zsidóság körében a nő közösségi helyzete a kiskorú státuszával egyenlő, aki helyett a férfi: az apa vagy férj hozza meg a döntéseket. A rabbinikus irodalomban (a Kr. u. 2–6. század között kialakuló Talmudban) a nő mindig csupán a diskurzus tárgya, nem pedig alanya.²¹ A férfiak által megfogalmazott előírások aprólékosan szabályozták a női egzisztencia minden egyes mozzanatát, aspektusát. A nők értéke és megbecsültsége első renden a világra hozott (fiú)utódok és tisztas családanyai szerepük függvénye volt, éppen emiatt nem bújhattak ki e férfiak által rögzített szabályok teljesítése alól.²²

Jézus tisztában volt ezekkel a szabályokkal, ám minden esetben elfogadta, amikor egy nő szeretetteljes szolgálattal és gyengédséggel fordult felé, és nem gondolta azt, hogy ez veszélyeztetné férfiúi tekintélyét.²³ Sőt, a vérfolyásos asszonyt sem küldte el,²⁴ komolyan vette az őt figyelmesen hallgató női tanítványokat,²⁵ és még a kánaáni (szirofóniai) asszonnak is igazat adott.²⁶ Több evangéliumi szöveg tanúskodik arról, hogy a Jézus körében megjelenő nők teológiai kérdésekben is meglehetősen felkészültek voltak, és Jézus bennük igazi beszélgetőpartnerekre talált.²⁷

Ellentétben azzal, ahogyan ma is sok nővel bánnak, Jézus sosem használt ki, nem szégyenített meg egyetlen nőt sem. Szerette és tisztelte édesanyját, nőrokonait. János evangéliumának 4. fejezetében szóba állt a szamariai asszonnal a kútnál, és ezzel tudatosan hágtá át a férfi–nő közötti érintkezés „kőbe vésett” szabályait. Az asszony — bár nem titkolhatott el Jézus előtt semmit — ezt egyáltalán nem érezte fenyegetésnek, hiszen Jézus nem szégyenítette meg, hanem megadta neki az újrakezdés lehetőségét. Hasonlóképpen történt ez a házasságtörő nővel is, akiről Jn 8,1–11-ben olvashatunk. Jézus tudatosan és teljes önazonosságban élt férfiként, ezért nem szorult rá, hogy a nők megalázásával bizonyítsa férfiasságát.

Az evangéliumi hagyományok a nők Jézus irányában megmutató hűségéről is megemlékeznek. Asszonyok kísérik a Názáretit élete határ- és fordulópontjain, ott vannak a közelében a születésére várva és világra jövele után,²⁸ a halála pillanatában²⁹ és feltámadásakor is.³⁰ A női teológiai megközelítés kiemeli a történetek háttérében, láthatatlanul munkálkodó nők fontos szerepét, és azt is, hogy az első keresztény közösségek nem jöhettek volna létre Jézus női tanítványainak szolgálata, áldozatvállalása nélkül.³¹

„Ábrahám leányai” Jézussal találkozva átélhették irántuk tanúsított tiszteletét, megragadta őket a Mester empátiája, Jézus pedig figyelmével, gyógyításaival, tanításaival, értük való bátor kiállásával visszahelyezte a nőket az emberi méltóságukba: abba a státuszba, amely Isten előtt minden embernek jár.

Jézus és tanítványai

²⁹Például Mt 27,55–56.61;
Mk 15,40–41.47;
Jn 19,25–27.

³⁰Például Mt 28,1–10;
Jn 20,1–18.

³¹A női tanítványokkal kapcsolatban lásd Gnilka: i. m. 219–230. A női teológiai olvasat vonatkozásában hasznos olvasmány magyar nyelven Hausmann Jutta – Móricz Nikolett – Szent-Iványi Ilona – Verebics Éva Petra (szerk.): *Nemek között. Társadalmi nemek sokszínű vallási megközelítésben*. Luther Kiadó, Budapest, 2016; Kézdy Péter et al. (szerk.): *„Vigasztaljátok, vigasztaljátok népemet!” Andorka Eszter emlékkönyv*. Magyarországi Evangélikus Ifjúsági Szövetség, Budapest, 2006.

³²Az evangéliumi elhívástörténetek (Mt 4,18–22; 9,9–13; Mk 1,16–20; 3,13–19; Lk 5,1–11.27–32; 6,12–16; Jn 1,35–51) az ószövetségi próféták elhívásainak irodalmi mintáját követik. Elizeus Illés általi elhívását (1Kir 19,19–21) tekinthetjük a paradigma-szövegnek.

³³Lk 10,1–16.

³⁴Mt 10,1–16; Mk 6,7–11; Lk 6,13–16. 9,1–5; 10,1–12.

A Názáreti Jézus nyilvános működése idején nem magányos vándorként járta útját Galilea-szerte, hanem útítársakat gyűjtött maga köré. A követői között voltak olyan férfiak, akik elkísérték őt, amerre csak járt, és vele együtt éltek egy bizonyos ideig. Ebben a sajátos életközösségben tapasztalták, illetve tanulták meg, hogy mi is Jézus új spirituális, társadalmi víziójának lényege, és milyen az, amikor az Evangélium valóban életformává válhat...

A „mester és tanítványok” viszony a zsidóság körében is már régóta ismert gyakorlat volt. A tanítvány a mestere útját követő „tanuló”, aki az ő példáján tájékozódik, és bizalommal, alázattal fogadja annak útmutatásait. Az evangélisták hangsúlyozzák, hogy Jézus maga választotta, hívta el tanítványait: így egészen személyes bizalmi kapcsolatot alakított ki velük.³²

A tanítványok az evangéliumok tanúsága szerint „koncentrikus körökben” rendeződtek el Jézus körül. A legtágabb körbe az alkalmi hallgatók tartoztak: a sokaság tagjai, azok az érdeklődők, akik a Názáretiről terjedő hírek nyomán kíváncsiak voltak szavaira és tetteire. Lukács evangélista szerint 72 tanítványnak — a szűkebb körnek — konkrét megbízatást, feladatot adott Jézus. Beszédes a számuk: ennyi férfitagból állt a zsidóság legfontosabb vallási, döntéshozó testülete, a szanhedrin.³³ A női tanítványokról is érdemes még pár szót ejtenünk. Lk 8,2–4 egy listát közöl a Názáreti követőiről: Magdalai Mária, Johanna, Heródes egyik főemberének felesége és Zsuzsanna neve szerepel több más, meg nem nevezett aszszony mellett; ők anyagilag is támogatták Jézus küldetését.

A legszorosabb tanítványi kört tizenketten alkották: számuk szimbolikusan Izrael törzseinek számára, vagyis Isten népének teljes közösségére utal.³⁴ Ők voltak azok, akik Jézus közvetlen közelében élve gyakran külön tanításban is részesültek. A szinoptikus evangéliumok szerint Júdás kivételével ők lesznek majd azok, akik Jézus feltámadása után földi működését folytatják, és magukra vállalják az Evangélium terjesztésének szolgálatát.³⁵

Jézus tanítványaival való kapcsolata és az a közös életforma, amelyben ez megvalósult: a szegénység, erőszakmentesség, az egymással való szolidaritás és az otthon- és családnélküliséggel járó vándorlét tapasztalata a kortársak számára is modellezte azt az alternatív valóságot, amely Jézus számára Isten országát jelentette. A Lk 6,20–23-ban olvasható „mezei beszéd” gondolatai is ezt tükrözik.³⁶

Jézus tanítványait nagyon sokféle háttérből hívta el: a csoport valójában leképezte a korabeli zsidó társadalmat. Voltak közöttük egyszerű emberek (főként halászok) és jómódúak (Máté/Lévi, a vámszedő), akik emiatt megvetettek voltak; többen kötődhettek bizonyos vallási, lelkeségi csoportokhoz (Simon Péter, Fülöp?), és olyanok is akadtak, akik radikálisabb politikai meggyőződésekkel szimpatizáltak (Júdás Iskáriótes).

³⁵Lásd ehhez a témához
Gnilka: i. m. 196–218.

³⁶Gnilka: i. m. 213;
Nolan: i. m. 71–110.

³⁷Lásd például Mt 20,20–
28; Lk 9,51–56;
22,24–27.

³⁸Farizeusok, szaduceusok, esszénusok, zélóták, populáris messiási mozgalmak – hogy csupán néhányat említsünk. Erről jó áttekintést ad Theißen: i. m. 184–214.

³⁹Theißen könyvének egyik fejezetcíme pontos meghatározást ad erre a jelenségre: „Egy ország a krónikus alkotmányos krízis állapotában”. (Theißen: i. m. 184–214.)

⁴⁰Lásd Nolan: i. m. 137–148;
Gnilka: i. m. 321–358.

A Mester meglehetősen sok időt töltött tanítványaival, figyelmes volt a csoportban zajló folyamatokra (rivalizálás, elbizonytalanodás, egyéni érdekek és teológiai látásmódok artikulálódása). A tanítványi körben az elfogadás, elköteleződés és az alázat voltak a legfontosabb csoport-értékek.

Azért, hogy mindezek a lehető legteljesebben kibontakozhassanak, Jézus „lelkiponozó”, bátorító attitűddel fordult feléjük, ám a kritikától, az erősebb — olykor számon kérő, korholó — hangnemtől sem riadt vissza.³⁷ Azzal is tisztában volt, hogy tanítványai gyakran saját koncepcióik, meggyőződéseik rabjai, nehéz felfogásúak, értetlenkednek, nem fogják föl, és ezért nem is tudják követni Jézus gondolatait, spirituális útmutatásait. Jézus mégis vállalta annak kockázatát, hogy erre a nem különösebben „ütöképes” csoportra bízta, és velük vigye véghez az „értékek forradalmát”, az együttérzés ethosának kibontakozását az Abba: a szerető mennyei Atya Országában.

Jézus és a zsidó elit

Az első századi zsidóság körében különböző vallási, politikai színezetű csoportok szerveződtek,³⁸ sokan változást sürgettek, amely a messiási kor várásában tetőzött. Jézus fellépésével — akarva-akaratlanul — ennek a kritikus időszaknak³⁹ egyik ikonjává, vezéralakjává vált. Szavaiban és tetteiben megnyilatkozó kritikája, amely a társadalmi valóságra irányult, a judaizmuson belül egy alternatív utat kínált: a spirituális tudatosságra és az etikai felelősségre tette a hangsúlyt.

Az evangéliumok nem hallgatják el, hogy Jézus nyilvános föllépését már a kezdetektől milyen ellenséges indulatok kísérték a zsidó vezetők, „véleményformáló” tekintélyek részéről. Jézus mozgalma: az értékek forradalma alapjaiban rengette meg a tradicionális vallási intézmények mindaddig olajozottan működő rendszerét.

A Názareti semmiképpen nem akart egy új vallást alapítani: értékelte azt a vallási-spirituális hagyományt, amelybe beleszületett, ám tisztában volt azzal, hogy a kortárs zsidó közösség átfogó, belső megújulás nélkül menthetetlenül áldozatává válik az elithez tartozók kisztílú karriervágyának, ugyanúgy, mint a vezetők nagypolitikai, hatalmi játszmáinak. Éppen ezért Jézus arra vállalkozott, hogy minden lehetséges módon kifejezésre juttassa ezt a meggyőződését.

Jézus olvasott az „idők jeleiből”; tudta, hogy nincs túl sok ideje. Minden bizonytalanságért választotta a prófétai kritika verbális eszköztárát: a figyelemfelkeltés, felrázás, a választás elé állítás radikális útját, az erőteljes ráhatás módszereit. Célja az volt, hogy segítse kortársait — elsősorban is az elnyomottakat, a szegényeket, ám a kor vezetőit is — egy új tudatosságra eljutni, amelynek révén reálisabban értékeli majd az őket kontrolláló hatalmak és erők természetét.⁴⁰

A zsidóság körében a vallási és politikai hatalom strukturái ösz- szemosódtak. Jézus korában a társadalomban egyszerre volt jelen egy, az Örökkévalóra hivatkozó „teokratikus uralom”, amelyet az arisztokrácia: a jeruzsálemi papság, illetve a szadduceus-párt reprezentált, ugyanakkor egy törvény-kegyességre építő, populárisabb, karizmatikusabb irány is, amelyet a farizeusok és a velük együttműködő írástudók, bölcsek, tanítók képviseltek.

A Názáreti — mondanunk sem kell — mindkét nagy csoport tag- jaival kommunikált, ám kapcsolata velük mindvégig feszültséggel teli volt. Jézus ennek ellenére sok időt szánt arra, hogy a vezetők- kel, az elit tagjaival való beszélgetésekben az álláspontját érthetően fejtsse ki, és igyekezzen meggyőzni ellenfelévé vált kortársait. Erre kezdetben jó alkalmat szolgáltatottak a lakomákra szóló meghívások, a zsinagógai tanítások, teológiai beszélgetések.

Az evangéliumok leírásaiban szereplő, a nyilvánosság szférájá- ban zajló viták mutatják meg a legplasztikusabban, milyen sokat számított az, hogy Jézus miként felel meg a neki fölített teológiai, val- lási, politikai színezetű kérdésekre, és ezzel a tisztesség növelésének játszmáiban milyen pozíciót vív ki magának.⁴¹ Azok a kérdések, mint például szabad-e adót fizetni a császárnak? (Mk 12,14); vagy az, hogy szabad-e szombaton gyógyítani? (Lk 13,15–16); illetve hogy Jézus milyen hatalommal cselekszi azokat a jeleket, amelyek kor- társait ámulattal töltötték el (Mk 11,27–33; Mt 21,23–27; Lk 20,1–8), mind kihívásként, provokációként hangzottak el Jézus felé, azért, hogy a vallási vezetők a sokaság előtt megszegyeníthessék őt.

Legtöbbször ezek a viták — a szegyenben maradt „kihívók” ha- ragja miatt — nyílt összeütközésekhez vezettek, majd pedig egyre elkeseredettebb támadásokhoz, egészen a Jézus ellen megnyilván- uló erőszakos tetteig. Jézus: ez a törekeny alak a történelemből egy politikai és vallási koncepció per — egy szabályos bűnbak- képzési mechanizmus — áldozatává vált.

Kortársai közül voltak, akik utólag belátták, hogy jogtalan és szé- gyenteljes döntés volt kiszolgáltatni őt a kivégzőinek, ám sokan a vezetők közül igencsak megkönnyebbultek, hogy felszámolhatták a lázadó mozgalom gócpontját, és leszámolhattak az őket irritáló forradalmárral. Ez a nyugalom azonban nem tartott túl sokáig: Kr. u. 70-ben a római megszálló hatalom végső csapást intézett a jeru- zsálemi templom, a vallási hatalom képviselői ellen.

A Názáreti Jézus küldetése azonban folytatódott. Azok vitték és viszik tovább ma is az értékek forradalmát, akik őt, a Feltámadott URat megismerték. Jézus Krisztus tanítványai a tolerancia és a humor, az igazságért síkra szálló indulat és az empátia, a kezde- ményezés és a produktív képzelőerőhöz való ragaszkodás új eré- nyeit gyakorolják, és az együttérzés útját járják ma is.

⁴¹A cél tehát minden eset- ben az volt, hogy az illető jól teljesítsen abban a „társadalmi interakcióban, amelyet kihívás-megfele- lésnek nevezhetünk. Olyan, a társadalom által szentesített szabályok szerinti játszmáról van szó, amelyben a résztvevők provokálják egymást, hogy elnyerjenek valamennyit a másik tisztességéből. Ennek a találkozásnak mindig nyilvánosnak kell lennie, hiszen mindig a közösség az, aki kimondja a végső ítéletet arról, ki a játszma nyertese.” Lásd Cserhádi Márta: *Jézus nyilvános vitái*. In: Orosz Gábor Viktor (szerk.): *Teológia és nyilvánosság: Az Evangélikus Hittudo- mányi Egyetem oktatóinak tanulmánykötete*. Luther Kiadó – Evangélikus Hittudományi Egyetem, Budapest, 2019, 45–60., 46.